

Dr ALEKSANDAR PERIĆ, Ekonomski fakultet u Beogradu

## DOPRINOS DAVIDA RIKARDA TEORIJI POREZA

### 1. SHVATANJE DAVIDA RIKARDA I NJEGOVI POGLEDI NA DRUŠTVO

David Rikardo po svojim ekonomskim shvatanjima, teoretskim postavkama i ekonomskim analizama pripada grupi klasika engleske građanske političke ekonomije. Zapravo, on je jedan od njenih velikana. Otuda njegovi pogledi na društvo nose osobine pisaca klasične engleske građanske političke ekonomije i klasične građanske političke ekonomije uopšte. Međutim, David Rikardo, kao mislilac izuzetne snage, imao je izvesne i sopstvene poglede na društvo.

Opšti pogledi klasične građanske političke ekonomije na društvo sadrži više karakteristika, od kojih želimo da istaknemo one koje su bile dominirajuće i prihvaćene od svih pisaca ovog ekonomskog pravca, odnosno škole.

Klasična građanska politička ekonomija, odnosno njeni pisci, prihvatili su filozofiju prirodnog prava. Na bazi nje oni su izveli prirodni privredni poredak. Ključna ličnost njihovog privrednog poretka jeste racionalna individua, odnosno kapitalista. To racionalno biće uvek će na najbolji način da uposli privredne resurse i da postigne najbolje privredne rezultate, pošto je rukovođeno svojim najboljim interesom, od čega će imati koristi celokupna nacija. U prirodnome poretku razvijaju se i prirodna prava čoveka. Osnovne determinante prirodnog prava čoveka jesu sloboda i blagostanje u smislu ličnog bogatstva. Klasična građanska politička ekonomija nije prihvatila istorijsko tumačenje o promenama ekonomskog sistema. Naime, ovoj ekonomskoj školi istoricizam je bio stran.<sup>1</sup> Klasici građanske političke ekonomije smatrali su kapitalistički način proizvodnje najracionalnijim. Međutim, kapitalistički način proizvodnje nije činio, po njima, jednu od etapa u razvoju ljudskog društva. Naprotiv, on je, po njima, imao biti veći.

---

<sup>1</sup> Prof. dr Slobodan Štampar, Studija: David Rikardo, Načela političke ekonomije od Davida Rikarda, Kultura, 1953, str. XIII.

Ako su ovo bili opšti pogledi klasične građanske političke ekonomije na društvo, sada nam valja prikazati neke specifične poglede Davida Rikarda na društvo. U tom smislu poređićemo izvesne njegove poglede sa pogledima njegovog prethodnika Adama Smita, takođe velikana klasične građanske političke ekonomije.

Po Adamu Smitu, u društvu treba razlikovati dva stanja: a) prvobitno stanje, koje je odgovaralo prostoj robnoj proizvodnji i b) kapitalističko stanje, koje je odgovaralo stanju u kome je on živeo. Naime, Adam Smit je živeo i delovao u uslovima još nedovoljno razvijene kapitalističke proizvodnje, gde su ostaci feudalizma još raspolagali snagom, gde je uticaj merkantilne teorije bio još uvek jak. To je uticalo na Adama Smita da se vrlo borbeno zalaže za principe ekonomskog liberalizma. Pošto je odbacio istorijski pristup, gornja dva stanja bila su mu potrebna u ekonomskoj analizi. To se najbolje potvrđuje u njegovoj teoriji vrednosti.<sup>2</sup>

Uslovi života u doba Davida Rikarda bili su, međutim, drugojačiji. Naime, David Rikardo živi u drugim uslovima, kada je buržoazija imala dominirajuće pozicije u ekonomskom sistemu. Otuda svaka njegova analiza proizvodnje sadrži kapital. Zato i kada David Rikardo prihvata dva društvena stanja iz »Bogatstva naroda« Adama Smita, on ne misli o njima na način kako je to činio Adam Smit. Po Davidu Rikardu, i u takozvanom prvobitnom stanju proizvodnja se obavljala uz pomoć kapitala. Dakle, sistem proizvodnje za Davida Rikarda, to je sistem buržoaskih odnosa. »Prvobitno stanje društva samo su pojednostavljeni buržoaski odnosi projicirani u prošlost i mnogo manje složeni; u njemu vladaju svi zakoni kapitalističke proizvodnje u punoj svojoj čistoći. Odatle i jedinstvena teorija vrednosti, ali i neshvaćenje da zakon vrednosti u razvijenom industrijskom kapitalizmu može delovati jedino u izmenjenom obliku.«<sup>3</sup>

Dok se Adam Smit borio u svojim delima, a posebno u »Bogatstvu naroda« za slobodnu konkurenciju, za slobodno tržište, za slobodno kretanje činilaca proizvodnje, kod Davida Rikarda je drugojačije. Naime, on polazi od toga da su sve ove pretpostavke date za prirodni ekonomski poredak, pod kojim je podrazumevao buržoasko društvo. On je mogao poći od takve pretpostavke u svojoj ekonomskoj analizi pošto je živeo u kapitalizmu krupne industrije, koji je istisnuo i zamenio manufakturu. Zato je svet njegove ekonomske analize svet kapitala, to jest društvo kapitalističkih društveno-ekonomskih odnosa.

## 2. METODOLOGIJA EKONOMSKE ANALIZE DAVIDA RIKARDA

Za razliku od Adama Smita, koji je primenjivao dvostrani način istraživanja, od kojih je jedan ponirao u skrivene strukture buržoaskog društva, dok je drugi išao samo na opisivanje spoljašnjih po-

<sup>2</sup> Prof. dr Branislav Šoškić, *Ekonomske doktrine*, Beograd, 1975, str. 81.

<sup>3</sup> Prof. dr Slobodan Štampar, *op. cit.*, str. XVI.

java u procesu svakodnevnog života, što je omogućilo da njegovo delo bude izvor različitim teorijama i različitim interpretacijama suštine kapitalističkog načina proizvodnje, sa metodom Davida Rikarda to nije slučaj. Naime, Rikardo, kako piše u svojoj studiji o Davidu Rikardu prof. Dr Slobodan Štampar,<sup>4</sup> za razliku od Smita, mogao se samo u principu prihvatiti ili odbaciti jer je čitavo njegovo delo počivalo na jedinstvenoj osnovici. Naime, David Rikardo imao je princip u svom naučnom radu da se vrednost određuje radnim vremenom. Taj princip bio je jedini u stanju da poveže niz ekonomskih kategorija u naučni ekonomski sistem.

Polazeći od principa da se vrednost određuje radnim vremenom, David Rikardo pristupa objašnjenju niza ekonomskih kategorija i njihovog sadržaja. To mu je omogućilo da pređe ispitivanju unutrašnje povezanosti ekonomskih odnosa u okvirima građanskih produkcionih odnosa. Pri tome, David Rikardo se vrlo mnogo služio metodom apstrakcije. Naime, metod apstrakcije omogućavao mu je da u svojoj ekonomskoj analizi odstrani niz nebitnih pojava iz građanskog ekonomskog sistema i da logičnije poveže funkcionisanje ekonomskih kategorija u njemu. Zbog toga je bio kritikovan u jednom delu ekonomske literature svoga vremena. No, David Rikardo je nastavio u svome naučnom radu sa upotrebom ovoga metoda, uprkos ovoj kritici.

U svom naučnom opusu David Rikardo je ispoljio vrlo izražen makropristup, i makroekonomsku analizu. Najilustrativniji primer u tome smislu jeste raspodela na tri velike društvene klase u kapitalističkom društvu njegovoga doba, kao i odnos zavisnosti među ekonomskim kategorijama — najamnine, profita i rente u okvirima nacionalne privrede. Međutim, David Rikardo nije zanemarivao ni mikroanalizu. Otuda veliki značaj poreza u njegovim »Načelima« i napor da se istražuju njihova dejstva na pojedine ekonomske kategorije.

Dalja je odlika metoda Davida Rikarda vrlo zastupljena kvantitativna analiza.

Međutim, metodologija ekonomske analize Davida Rikarda ima i svojih slabosti. U njih bismo uvrstili naročito sledeće. David Rikardo je potpuno zanemarivao istorijski pristup. Zbog toga nije razlikovao kapitalistički od nekapitalističkog načina proizvodnje. Za njega su zakoni kapitalističke proizvodnje opšte važeći, što će reći da su to zakoni svih etapa u ekonomskom razvoju društva.

### 3. TEORIJA RASPODELE DAVIDA RIKARDA

David Rikardo je smatrao da je glavni zadatak političke ekonomije da istražuje zakone po kojima se vrši podela društvenoga proizvoda na društvene klase, koje učestvuju u njegovoj proizvodnji. S

<sup>4</sup> Prof. dr Slobodan Štampar, op. cit., str. XXIV.

tim u vezi on je pisao u Predgovoru svojih »Načela političke ekonomije i oporezivanja« u prvome pasusu: »Proizvodi zemlje — sve ono što se dobiva s njezine površine sjedinjenom primenom rada, strojeva i kapitala, deli se među tri klase zajednice, naime: vlasnike zemlje, vlasnike glavnice ili kapitala, koji je potreban za njenu obradu, i radnike, čijom se delatnošću ona obrađuje.« A u trećem pasusu istog Predgovora, Rikardo je pisao: »Odrediti zakone koji upravljaju tom podelom, glavni je problem u političkoj ekonomiji.«<sup>5</sup>

Problem raspodele društvenog proizvoda na tri društvene klase David Rikardo povezuje sa svojom teorijom vrednosti po kojoj se vrednost određuje radnim vremenom. Na taj način David Rikardo je bio u stanju da ekonomske kategorije — najamninu, profit i rentu, na koje se raspodeljuje dohodak, svede na rad kao zajednički imenitelj. Prema tome, vrednost određuje dohotke, a ne dohoci vrednost. Dohoci su zavisne veličine. Oni, dakle, po Rikardu, nisu nezavisne veličine, već veličine koje su u zavisnosti od veličine robne vrednosti. No, dohoci su i međusobno zavisne veličine. To znači da porast jednog dohotka u okvirima date veličine robne vrednosti mora da znači smanjenje drugog dohotka u istoj srazmeri. I suprotno, smanjenje jednog dohotka u okvirima date robne vrednosti mora da znači povećanje drugog dohotka u istoj srazmeri. Međutim, Davida Rikarda interesuju dohoci kvantitativno, što će reći da on ne ulazi u društveno-ekonomske odnose, koje čine pomeranja u kvantitetu dohodaka. Iz tih razloga Rikardo je u »Načelima« posvetio svoja razmatranja veličini dohodaka, činiocima koji određuju veličinu pojedinih dohodaka, kao i njihovim međusobnim odnosima.

U analizi Rikardove teorije o raspodeli društvenog proizvoda mislimo da je najbolje ići ovim redosledom. Najpre analizirati najamninu, zatim profit i nakon toga rentu; mada Rikardo nije imao takav redosled u svojim »Načelima«. Naime, on je u »Načelima« najpre razmatrao rentu, zatim najamninu i profit. Predloženi redosled obrazložimo značajem ovih kategorija u kapitalističkom ekonomskom sistemu. Naime, pošto su u kapitalističkoj proizvodnji neminovna dva činioca i to najamni rad i kapital, to su i najamnina i profit dva bitna dohotka, odnosa dva bitna činioca u raspodeli društvenog proizvoda.

*Najamnina.* Najamnini Rikardo posvećuje peto poglavlje svojih »Načela političke ekonomije i oporezivanja«. U prvom pasusu ovog poglavlja Rikardo piše: »Kao sve druge stvari, koje se kupuju i prodaju, te im se količina može povećati ili smanjiti, ima i rad svoju prirodnu i svoju tržišnu cenu. Prirodna cena rada je ona cena, koja je potrebna da osposobi radnike, jedno s drugim, da sebe uzdrže i održe svoje potomstvo bez povećanja ili smanjenja.«<sup>6</sup>

<sup>5</sup> David Rikardo, »Načela političke ekonomije«, Zagreb, »Kultura«, 1953, str. 3.

<sup>6</sup> David Rikardo, op. cit., str. 47.

Dakle, David Rikardo posmatra rad kao i svaku drugu robu koja se kupuje i prodaje. On pri tome razlikuje prirodnu cenu rada od njegove tržišne cene.

Prirodna cena rada određuje se vrednošću životnih namirnica potrebnih za egzistenciju radnika i reprodukciju njegove porodice.

Tržišna cena rada je pak ona koja se postiže na tržištu, na kome vlada ponuda i tražnja.

Između prirodne i tržišne cene rada može doći i do odstupanja, mada je najbolje stanje njihove ravnoteže. Ako dođe do neravnoteže između njih, problem se rešava, prema Davidu Rikardu, porastom ili padom broja stanovnika. Takvo objašnjenje svakako da nije prihvatljivo, pošto se kretanje najamnina u kapitalističkim produkcionim odnosima može objasniti samo osobinama kapitalističkih zakona akumulacije, kao što je činio Karl Marks.

David Rikardo nije razlikovao vrednost rada od vrednosti radne snage. Zbog toga je bio kritikovan. Protivnici teorije radne vrednosti time su se koristili za obaranje ove teorije. Međutim, taj teoretski zadatak političke ekonomije rešio je Karl Marks u »Kapitalu«.

U svojoj analizi najamnine David Rikardo je uveo i kategoriju relativne najamnine. Ova kategorija biće mu korisna u analizi odnosa između najamnine i profita.

*Profit.* Ovoj ekonomskoj kategoriji David Rikardo posvećuje VI poglavlje, odnosno glavu, svojih Načela. »Cela vrednost njihove robe deli se samo na dva dela: jedan sačinjava profit od kapitala, a drugi najamnicu za rad« — piše Rikardo u ovoj glavi.<sup>7</sup>

Rikardovo razmatranje profita u stvari je kvantitativno, a ne i kvalitativno. On posmatra profit kao odnos u vrednosti robe. U tom mislu poredi ga sa najamninom. Profit je, po njemu, u kauzalnom količinskom odnosu sa najamninom. Ako raste najamnina, padaće profit. Suprotno, ako pada najamnina, rašće profit.

David Rikardo ne posmatra profit klasno, kao odnos između najamnoga rada i kapitala. Naprotiv, on ga posmatra samo funkcionalno i izjednačava ga sa viškom vrednosti, odnosno sa akumulacijom. Otuda i posebna Rikardova pažnja za profit, što ćemo videti u drugome delu ovoga rada.

*Renta.* David Rikardo zasniva svoje učenje o zemljišnoj renti na sledećim dvema osnovnim premisama: a) da je zemlja kao predmet rada različite kakvoće i ograničena po količini; b) da je društvo prinuđeno sa uvećavanjem stanovništva da obrađuje i manje plodna zemljišta. S tim u vezi on je pisao u »Načelima«: »Renta se, dakle, uopšte plaća za isporičavanje zemljišta samo zbog toga, što zemljište nije neograničeno po količini ni istovrsne po kakvoći, i zbog toga što se porastom stanovništva povlače u obradu zemljišta lošije kakvoće i manje povoljnog položaja.«<sup>8</sup>

<sup>7</sup> David Rikardo, op. cit., strana 57.

<sup>8</sup> David Rikardo, op. cit., str. 32 i 33.

Prema tome, zemljišna renta, po Davidu Rikardu, nije rezultat apsolutne plodnosti zemlje. Naprotiv, ona je rezultat ograničenosti zemlje i javlja se kada je društvo prinuđeno, zbog svoga porasta u broju, da prelazi na obradu i zemljišta lošijeg kvaliteta.

Za razliku od profita, u kome je gledao izvor akumulacije i uvećanje proizvodnih fondova, za rentu David Rikardo takve ocene nema u svojim »Načelima«.

David Rikardo je objasnio u svojim »Načelima« diferencijalnu rentu I i II. On nije objasnio i apsolutnu rentu. I taj zadatak političke ekonomije pripašće Karlu Marksu da ga reši u svom »Kapitalu«.

## II

Problematika poreza činila je značajan predmet u radovima Davida Rikarda. To se najbolje može videti i iz originalnog naslova glavnog njegovog dela. Glavno njegovo delo, koje je i u nas prevedeno i koje citiramo u ovome radu, nosi sledeći originalan naslov: *On the principles of political economy and taxation* (O načelima političke ekonomije i oporezivanja). Međutim, prevodioci, bez razloga, daju skraćeni naslov, kao što je slučaj sa našim prevodom, a koji glasi: »Načela političke ekonomije«. Od ukupno 32 poglavlja, koliko ih sadrži ovo delo, 12 poglavlja je David Rikardo posvetio porezima. Pored poglavlja koje čini opšte razmatranje o porezima, ostala su poglavlja posvećena pojedinim poreskim oblicima, kao što su: porez na rentu, desetina, zemljarina, porez na zlato, porez na zgrade, porez na profite, porez na najamnine, porez na robu koja nije zemljišni proizvod, siromaški porez i porez koji plaća proizvođač.

To je poreska struktura, koja je bila aktuelna u Rikardovo doba, što će reći da nosi pečat vremena u kome je on živeo. No, ako ona nije aktuelna sa današnjeg aspekta, izvesna Rikardova razmišljanja, analize i ocene, zatim metodologija u pristupu poreskim problemima, ostaju značajni iz najmanje dva razloga. Naime, da se vidi i potvrdi u čemu je Rikardo bio u pravu i na taj način trajno podsticao na izučavanje poreske problematike niz generacija, i, drugo, da se ukaže na njegove privide, propuste i pogrešne zaključke iz domena poreza.

Smatramo da je glavni aspekt Davida Rikarda u tretiranju poreske problematike bio aspekt *poreskih dejstava*. Zato ćemo i njegov celokupni opus o porezima u »Načelima političke ekonomije i oporezivanja«, odnosno u »Načelima«, posmatrati i analizirati upravo sa tog aspekta. Pri tome nećemo razmatrati poreska dejstva svih poreskih vrsta koja obrađuje David Rikardo u svojim »Načelima«, nego ćemo našu pažnju usredsrediti na one poreske oblike koji su imali najznačajnija dejstva na raspodelu, na akumulaciju i proizvodne fondove.

*Porez na najamninu.* Kao što smo mogli zapaziti u prethodnom delu ovoga rada, u Rikardovoj teoriji raspodele, najamnina ima vrlo važnu ulogu. Zapravo, može se slobodno reći da ona čini glavni deo

ove teorije. U određivanju veličine najamnine, Rikardo je pošao od pretpostavke da se ona određuje vrednošću životnih potreba nužnih za izdržavanje radnika i njegove porodice. Na toj osnovi Rikardo je i izveo svoju definiciju o najamnini. Međutim, David Rikardo ne čini razliku između vrednosti rada i vrednosti najamnine. Za njega su to isti pojmovi. Po Rikardu, realna najamnina ostaje nepromenjena, a ono što se menja, to je u stvari relativna najamnina.<sup>9</sup> Polazeći od te pretpostavke, kao činjenice, David Rikardo je morao doći do zaključka da porez na najamnine ne mogu da snose radnici. Taj porez, po Rikardu, moraju snositi vlasnici onog dohotka, čija veličina zavisi od kretanja visine najamnine, a to su kapitalisti, odnosno vlasnici profita. Kakvo će dejstvo imati porez na najamninu, to Rikardo objašnjava sledećim rečima: »Porez na najamninu podići će najamninu i stoga smanjiti profitnu stopu.«<sup>10</sup>

Kako će to delovati na novčanu najamninu, to David Rikardo objašnjava na sledeći način. Ako se oporezuju profiti od kapitala, to će dovesti do promene stope po kojoj se obrazuju fondovi za upošljavanje rada; ili, najamnine će biti nesrazmerne prema stanju tih fondova, pošto će biti previsoke. Suprotno, ako se oporezuju najamnine, nagrade za rad koje se plaćaju radnicima postaće takođe nesrazmerne prema stanju fondova za uposlenje, jer će biti preniske. Zbog toga, prirodna ravnoteža između profita i najamnine u prvom slučaju uspostaviće se padom, a u drugom slučaju porastom novčane najamnine.<sup>11</sup>

Na suprot Adamu Smitu, po kome su porezi na najamnine u poljoprivredi morale nužno pasti na teret vlasnika zemlje, pošto oni neće moći da se uračunaju u cene poljoprivrednih proizvoda i da ih podignu za svoj iznos, a neće moći ni da se prevale na teret profita zakupnika, pošto bi tada smanjile njegov redovan profit, što ne sme da se dogodi, David Rikardo zauzima svoj stav. Po njemu, po Davidu Rikardu, na vlasnika zemlje ne može da bude prevaljen porez sa najamnih radnika u poljoprivredi, već samo na profit kapitala u poljoprivredi, pošto je on u direktnoj zavisnosti od novčanog kretanja najamnina poljoprivrednih radnika.

Do ovakvog zaključka David Rikardo je morao doći, da bi ostao dosledan svome učenju o najamnini, kao i o zavisnosti visine profita od visine najamnine.

*Porez na profit.* Rečeno je u kakav je odnos David Rikardo stavljao najamninu i profit. Naime, on je u svojoj teoriji o profitu polazio od sledećih postavki: robe se prodaju po vrednosti, a sastoje se od najamnine i profita. Pošto se najamnina sastoji od vrednosti životnih potreba radnika, to će profit biti višak iznad vrednosti životnih potreba radnika.<sup>12</sup> Kako se realna najamnina po Davidu Rikardu ne

<sup>9</sup> David Rikardo, op. cit., str. 47.

<sup>10</sup> David Rikardo, op. cit., str. 122.

<sup>11</sup> David Rikardo, op. cit., str. 128.

<sup>12</sup> David Rikardo, op. cit., str. 17.

menja, već se samo menja relativna najamnina, to je on morao doći do sledećeg zaključka: »Sve ono što diže najamninu snižava profite od kapitala«. <sup>13</sup> Pošto svi porezi na robe koje služe za održavanje radnika imaju uticaja na najamninu, jer joj povećavaju nominalni iznos, to će ti porezi u stvari pasti na kapitaliste i sniziti njihove profite« — zaključuje Rikardo.

Ukoliko je reč o direktnim porezima na profite, Rikardo smatra da će oni delovati u pravcu podizanja cena one robe u kojoj se profit porezom pogada. <sup>14</sup>

Podizanje cena robi svakoga proizvođača mora da se dogodi, smatrao je David Rikardo, pošto treba na jednake kapitale da se ostvari i jednaki profit. Ukoliko bi porez pogadao samo profit jednog kapitaliste, pod pretpostavkom da on ne prevali porez preko podizanja cene, gornja postavka ne bi se mogla objasniti. Ali, kako je gornja postavka zakon, koji vlada u kapitalističkoj privredi, to se on mora ostvariti. To će se dogoditi na taj način što će kapitalista čiji profit pogada porez napustiti odnosnu privrednu granu čim dođe u situaciju da ne može da prevali porez na profit, i uložiti svoj kapital u onu privrednu granu gde se postiže prosečan profit na uloženi kapital. Ovako će se dešavati, tvrdi David Rikardo, ako dođe do jednostranog oporezivanja profita, bilo da se radi o industriji bilo o poljoprivredi. <sup>15</sup>

Ako je oporezivanje tako organizovano da se oporezuju profiti u svim granama privrede, to će imati za posledicu da se podignu cene svoj robi, smatra David Rikardo. Međutim, on odmah dodaje: »... no ako se rudnik, koji nas opskrbljuje našim novčanim merilom, nalazi u našoj zemlji, te se profiti rudarskih preduzetnika takođe oporezuju, neće ni jednoj robi porasti cene, jer će svaka davati jednaki deo svoga dohotka i sve će biti kao i prije«. <sup>16</sup>

Naslanjajući ovo svoje mišljenje na svoju teoriju ravnoteže i svoju kvantitativnu teoriju o novcu, David Rikardo je, nema sumnje, prevideo dejstvo ovoga poreza. Jer, šta znači »davati jednaki deo od svoga dohotka« u stvarnosti. Ono znači primenu proporcionalnog oporezivanja. Prema tome, uprkos Rikardovoj tvrdnji »da će biti sve kao i prije«, poreski obveznici će, u stvari, različito biti pogođeni ovim porezom.

Porez na profit zakupca, smatra Rikardo, neće imati na njih nikakvo dejstvo, jer će za poreski iznos da poskupe njihovi proizvodi, i porez će biti na taj način prevaljen. Posledica će biti samo to što će zakupci sada plaćati povišenu cenu za svoju robu koju troše, ali to neće uticati na njihov prihod, jer će oni posle svih obračuna imati isti novčani dohodak. <sup>17</sup>

<sup>13</sup> David Rikardo, op. cit., str. 115.

<sup>14</sup> David Rikardo, op. cit., str. 115.

<sup>15</sup> David Rikardo, op. cit., str. 115.

<sup>16</sup> David Rikardo, op. cit., str. 115.

<sup>17</sup> David Rikardo, op. cit., str. 118



Međutim, smatra Rikardo, takvo dejstvo ovoga poreza neće biti i kod zemljovlasnika, pošto će oni imati koristi od poreza na profit. Naime, oni će dobiti naknadu za povišenu cenu po kojoj će kupovali za sebe industrijsku robu u slučaju da je cena porasla, a imaće isti novčani prihod ako se zbog porasta vrednosti novca ta roba proda po svojoj ranijoj ceni.<sup>18</sup>

Iz gornjih razloga, zaključuje David Rikardo, želja je vlasnika zemljišta da profiti zakupaca budu jedino oporezovani, pošto bi tako oni ostali stvarno neoporezovani. Taj porez bio bi, u stvari, porez na potrošače poljoprivrednih proizvoda i išao bi u korist jednim delom države a drugim delom zemljovlasnika.<sup>19</sup>

*Porez na zemljišne proizvode.* Nasuprot Adamu Smitu, koji je uneo u svoju teoriju o dejstvima poreza, u stvari, fiziokratsku teoriju o zemljišnoj renti, prema kojoj su se desetina, zemljarina i porezi na najamne radnike u poljoprivredi morali u krajnjoj liniji platiti iz zemljišne rente, David Rikardo postavlja svoju teoriju o zemljišnoj renti. Rikardo je svojom teorijom o zemljišnoj renti, zapravo, pobio fiziokratsko učenje o zemljišnoj renti kao proizvodu apsolutne plodnosti zemlje, i istakao da se renta pojavljuje iz suprotnih razloga, jer zemlje nema dovoljno u istom kvalitetu i u istoj količini. Po Rikardu, kao što je bilo istaknuto u prvome delu ovoga rada, renta se počela javljati tek onda kada je ljudsko društvo bilo prinuđeno zbog svoga povećanja da obrađuje i zemlju slabijeg kvaliteta, koja sa istim radom i kapitalom daje manji prinos. I ta razlika u prinosu između zemljišta dobrog kvaliteta i lošeg kvaliteta predstavlja, po Davidu Rikardu, zemljišnu rentu.<sup>20</sup> Na taj način Rikardo je, u stvari, pokazao da je renta rezultat delovanja zakona vrednosti.

Svoju teoriju o zemljišnoj renti Rikardo je potpuno uneo u svoju teoriju o dejstvima poreza. Porez na rentu delovaće jedino na rentu, kaže David Rikardo. Ovaj će porez u celini pogađati vlasnika zemlje i neće se moći prevaliti ni na koju drugu klasu potrošača. Vlasnik zemlje neće moći da podigne svoju rentu, smatra Rikardo, jer mu se neće promeniti razlika prinosa dobivenog sa najmanje plodnog zemljišta koje se obrađuje i prinosa dobivenog sa zemljišta druge kakvoće.<sup>21</sup>

David Rikardo je spoznao ulogu diferencijalne rente u strukturi cene. Pošto diferencijalna renta ulazi u strukturu cene kao njen sastavni deo, a ne kao stvaralčki deo, ona nije u stanju da se prevale preko povišenja cena. Zato je na mestu Rikardovo tvrđenje da će porez na rentu pogađati isključivo vlasnika zemlje. David Rikardo, je, zapravo, spoznao samo diferencijalnu rentu I i II. On nije priznavao postojanje apsolutne rente, i smatrao je da najgora zemljišta, koja određuju tržišnu cenu, ne daju nikakvu rentu, već da daju samo prosečan profit, što je bila Rikardova zabluda.

<sup>18</sup> David Rikardo, op. cit., str. 118.

<sup>19</sup> David Rikardo, op. cit., str. 120.

<sup>20</sup> David Rikardo, op. cit., str. 32 i 33.

<sup>21</sup> David Rikardo, op. cit., str. 95.

O porezu na zemljišne proizvode Rikardo kaže da ih neće snositi obrađivač zemlje, ni vlasnik, nego da će se oni prevaliti na potrošača usled povećanja cene.<sup>22</sup> Ovakav Rikardov stav potpuno je suprotan Smitovom, koji je smatrao ovaj porez prevaljivim isključivo na zemljovlasnike. Obrazlažući zašto će se ovaj porez prevaliti isključivo na potrošače David Rikardo je pisao: »Porast cena je jedini način na koji je obrađivač zemlje mogao platiti porez i dalje izvlačiti uobičajeni profit od upotrebe svoga kapitala... On ne bi hteo odbiti porez od svog profita, jer nema razloga, zašto bi mogao i dalje ostati u jednom zaposlenju, koje odbacuje mali profit, kada sva druga zaposlenja odbacuju veći profit...« Porez na zemljišne proizvode ne bi plaćao ni vlasnik, ali bi ga plaćao potrošač u povećanoj ceni.<sup>23</sup>

Dakle, Rikardo smatra da zbog delovanja prosečne profitne stope ni jedan obrađivač zemlje neće hteti da podnese porez na zemljišne proizvode. Ako jedan obrađivač zemlje ne može da ostvari svoj prosečni profit zbog poreskog tereta na svoje proizvode, on će sa svojim kapitalom napustiti poljoprivredu i cene poljoprivrednim proizvodima, zbog smanjenja ponude, popeće se na takvu visinu, da mogu da odbacuju prosečan profit.<sup>24</sup>

Zbog ovakvog tumačenja, koje predstavlja veliki stepen apstrakcije, David Rikardo je navukao na sebe i oštre kritike. Tako, R. Žirado navodi opasku i primedbu Sismondija, koji je pisao: »Šta će biti sa zemljoradnicima kada napuste poljoprivredu? Da li će se pretvoriti u advokate, lekare, dobre časovničare, ili mehaničare, jer im njihovi profiti nisu bili dovoljni? ... Čuvajte se opasne teorije ove ravnoteže, koja sama od sebe ozdravljuje.«<sup>25</sup>

Za desetinu, David Rikardo smatra, nasuprot Adamu Smitu, da neće pogoditi vlasnika zemlje, nego da će se, kao i porez na zemljišne proizvode, prevaliti u celini na potrošače.<sup>26</sup>

Zemljarinu kao poreski oblik David Rikardo posmatra u dva vida. Ako se ona ubire srazmerno zemljišnoj renti i menja se sa svakom promenom rente, onda je ona porez na rentu, i u tom slučaju njen teret snosio bi vlasnik zemlje. Ali, ako se zemljarinom oporežu sva obrađena zemljišta, onda će ona biti porez na proizvode i za svoj iznos podići će cenu zemljišnim proizvodima.<sup>27</sup> Takav porez kada se razrezuje prema kakvoći zemljišta i količini njegovih proizvoda ne razlikuje se od desetine, smatrao je David Rikardo. Što se tiče njegovoga dejstva, on je smatrao da je ovaj porez ravnomeran, kada su u pitanju zakupci i vlasnici zemlje, jer će ih pogađati samo u sra-

<sup>22</sup> David Rikardo, op. cit., str. 85.

<sup>23</sup> David Rikardo, op. cit., str. 85.

<sup>24</sup> David Rikardo, op. cit., str. 85.

<sup>25</sup> R. Giradeau, „Sismondi et l'impôt“, Revue des sciences et de législations financières, Paris, 1952, str. 629.

<sup>26</sup> David Rikardo, op. cit., str. 97.

<sup>27</sup> David Rikardo, op. cit., str. 100.

zmeri u kojoj su oni i potrošači zemljišnih proizvoda. Međutim, kada su ovim porezom pogođene najamnine, a preko njih profit, onda će to biti isključivo porez na profit.<sup>28</sup>

Rikardov stav prema dejstvu zemljarine u drugoj varijanti rezultat je njegovog učenja o zemljišnoj renti. Kao što smo ranije naglasili, Rikardo je razmatrao samo diferencijalnu rentu I i II, pošto mu je bila strana apsolutna renta. Utvrđujući nastajanje rente, kao rezultata koji se javljaju između lošijeg i plodnijeg zemljišta, on je odbio mogućnost da i najlošije zemljište daje rentu. Otuda i proističe njegov gore navedeni zaključak.

Zadržali smo pažnju samo na gore navedenim poreskim oblicima koje je David Rikardo razmatrao u svom najvećem delu i najznačajnijem delu — »O načelima političke ekonomije i oporezivanja«. Kao što je bilo naglašeno u početku ovoga dela našega rada, David Rikardo je razmatrao veći broj poreskih oblika karakterističnih za njegovo doba. U razmatranje drugih oblika poreza nećemo, međutim, ulaziti, pošto smatramo da smo tretiranjem gornjih poreskih oblika pružili dovoljno prostora da se ispolje i opšta Rikardova ekonomska teoretska shvatanja i tumačenja, kao i ona koja se odnose na njegovu teoriju o poreskim dejstvima.

### III

David Rikardo je svojom opštom ekonomskom teorijom doprineo rešavanju mnogih problema koji su do njegove pojave postojali u ekonomskoj nauci. Svojom teorijom o dejstvima poreza Rikardo je doprineo daljem razvitku učenja o poreskim dejstvima. On je odbacio zaključke Adama Smita o dejstvima zemljarine, desetine i poreza na nadnice poljoprivrednih radnika, do kojih je Adam Smit došao pod uticajem fiziokrata, i pružio svoja, bolja rešenja.

Međutim, David Rikardo je odbacujući jednu vrstu krajnosti, otišao, na izvestan način, u drugu krajnost, jer je postavio princip u svojoj teoriji o dejstvu poreza da se svi porezi koji terete najamninu moraju prevaliti na profit.

Upotrebljavajući u potpunosti svoju teoriju ravnoteže pri tretiranju pitanja poreskih dejstava David Rikardo je došao do vrlo suptilnih teoretskih rešenja. Ali iako su ta rešenja bila bogata logikom i matematskom tačnošću, ona su imala za učenje o poreskim dejstvima jedan veliki nedostatak, s obzirom na to što su za svakodnevni život bila neostvarljiva. Naime, samo se teoretski može zamisliti situacija gde bi zakupac zemlje stalno bio u mogućnosti da preko povišenja cena poljoprivrednim proizvodima prevaljuje porez koji mu je razrezan na njegov profit, kao i da nikada ne bude pogođen poreskim teretom ove vrste.

<sup>28</sup> David Rikardo, op. cit., str. 102.

No, Rikardo je trajno zadužio teoriju o poreskim dejstvima (bez obzira na svoja konkretna rešenja, propuste ili zablude) kao i teoriju ekonomske analize, unoseći poreze u sistem privredne ravnoteže i sistem raspodele, odnosno preraspodele narodnog dohotka. U tom pravcu on će dati podstrek i nadahnuće za razmatranje dejstva poreza na ličnu potrošnju, investicionu potrošnju, akumulaciju, cene i slične agregatne kategorije savremene teorije o dejstvima poreza. Iako se savremena teorija o dejstvima poreza napaja sasvim suprotnom filozofijom od one koja je važila u doba Davida Rikarda, i koju je on na svoj način prihvatio i izražavao, mislimo da se može naći jedna vrsta misaonog kontinuiteta. Tu vrstu misaonog kontinuiteta vidimo posebno na metodološkom planu. Naime, David Rikardo se u svome teoretskom sistemu o porezima spretno koristio i makro i mikroanalizom, što je jedna od karakteristika savremene teorije o dejstvima poreza. Zato kada danas slavimo 160-godišnjicu njegovog epohalnog dela O PRINCIPIMA POLITIČKE EKONOMIJE I OPOREZIVANJA, slavimo i njegovu teoriju o dejstvima poreza u onome delu koji sadrži trajne naučne rezultate.

Prof. Dr. ALEKSANDAR PERIĆ, Faculty of Economics, Belgrade

## RICARDO'S CONTRIBUTION TO THE THEORY OF TAXATION

### Summary

The paper consists of three parts.

Part one deals with Ricardo's views of the society, the methodology of the economic analysis in Ricardo's works and Ricardo's theory of distribution.

The views of David Ricardo of the society have been compared to the general views of classical writers, particularly to those of Adam Smith.

As regards the methodology of Ricardo's economic analysis, the author is concerned first of all with his main principle, according to which value is determined by the labour time. Building his economic analysis on this basic principle, David Ricardo was able to integrate various economic categories into a scientific economic system.

Ricardo's theory of distribution, which was to him the major subject-matter of political economy, has been presented alongside his theory of value. It was possible in this way to reduce economic categories into which income is distributed to a common denominator. Ricardo's views of the society, the methodology of his economic analysis and his theory of distribution have created the theoretical preconditions, which will help us to understand his theory of taxation, with which the author is concerned in the second part of his paper.

The author of this paper indicates first how much attention Ricardo devoted to problems of taxation. This follows also from the contents of Ricardo's most important work „The Principles of Political Economy and Taxation“, which has 32 chapters, 12 of which are devoted to problems of taxation. David Ricardo dealt in these 12 chapters with taxes in general and he also analyzed types of taxes which were typical of his time period.

The author of the paper concentrates in this part on Ricardo's theory of the effect of taxes, being the most important part of his analysis of taxes. The author makes a selection of vital and less important types of taxes, which have been considered by Ricardo in his work. The author's purpose was to present Ricardo's theoretical assumptions underlying the effect of certain taxes on wages, profit and rent. He made a comparison with Smith's theoretical assumptions and conclusions regarding the effect of the same taxes on these three economic categories in distribution.

In part three of the paper the author made a synthesis of Ricardo's contribution in the field of taxation. He came to conclude, among other things, that David Ricardo has left a deep mark in this field of knowledge and influenced the methods of many generations of scholars. The author holds that the theory of taxation is indebted to David Ricardo for ever, regardless of the solutions he offers, his shortcomings and errors since he considered problems of taxation in the system of economic equilibrium and in the redistribution of the national income. The author gave recognition to Ricardo for employing the macro- and the micro-method. Even though the philosophy of David Ricardo differs appreciably from that of most present-day writers, yet they have something in common, according to the author. Namely, they attach much importance to problems of taxation in the economic system and they consider them both in the frames of the macro- and the micro-analysis.

Проф. Д-р АЛЕКСАНДАР ПЕРИЧ, Экономический факультет, Белград

#### ВКЛАД ДАВИДА РИКАРДО В ТЕОРИЮ О НАЛОГАХ

##### Резюме

Сообщение на тему „Вклад Давида Рикардо в теорию о налогах“ состоит из трех частей.

Первая часть сообщения посвящена теме: воззрения Давида Рикардо на общество; методологии экономического анализа в трудах Рикардо и теории распределения.

Воззрения Давида Рикардо на общество дано в сравнении с общими точками зрения в классической буржуазной политической экономии, т. е. воззрениями на общество Адама Смита, а также и в свете особых характеристик в понимании общества, которые дал в своих теоретических трудах Давид Рикардо.

Говоря о методологии экономического анализа данного Давидом Рикардо, автор указал на его принцип, по которому стоимость определяется

рабочим временем. Основывая свой экономический анализ на вышеупомянутом принципе, Давид Рикардо связал целый ряд экономических категорий в научную экономическую систему.

Теорию распределения, проблематику которой Давид Рикардо считал основной задачей политической экономии, автор в своем сообщении дал в свете теории стоимости. Таким образом, возможно экономические категории, на которые распределяется доход, свести к общему знаменателю.

Основываясь на воззрениях Рикардо на общество, на его методологии экономического анализа и теории распределения можно говорить о теоретических предпосылках способствующих пониманию его теории о налогах, которая дана во второй части настоящего сообщения.

Во второй части сообщения, в первую очередь, указывается на то внимание, которое Рикардо посвятил проблематике налогов. Лучшей иллюстрацией этого может послужить главный труд Рикардо „О принципах политической экономии и налогообложения“, которое состоит из 32-х глав. 12 глав посвящены проблематике налогообложения. Рикардо рассматривает некоторые общие проблемы налогообложения и анализирует те виды налогов, которые были характерны для времени, в котором жил и работал Рикардо.

Главное внимание автор сообщения концентрирует на ТЕОРИЮ РИКАРДО О ДЕЙСТВИИ НАЛОГОВ, т. к. это важнейшая часть в егоopusе о налогах. Автор в связи с этим проводит строгую селекцию более или менее важных видов налогообложения, описанных в трудах Рикардо. Автор делает большое ударение на теоретические предпосылки анализа и оценках о действиях некоторых видов налогообложения на наемную оплату труда, прибыль и ренту. При этом автор приводит сравнение с теоретическими предположениями Смита и его выводах о действии этих же видов налогов на все три экономические категории в процессе распределения.

Третья часть сообщения представляет синтез автора о трудах Рикардо в области налогов. Кроме всего прочего также говорится, что Давид Рикардо разработав теорию о действиях налогов дал большой вклад в дальнейшее развитие учения о воздействиях налогообложения и, который послужил поощрением для многих поколений экономистов. Автор констатирует огромную заслугу Давида Рикардо в развитии теории о воздействиях налога, несмотря на данные им некоторые конкретные решения, заблуждения и недостатки, т. к. он широко рассмотрел проблематику налогов в системе экономического равновесия и в системе перераспределения национального дохода. Автор особенно подчеркнул методологические качества анализа воздействия налогообложения имея в виду макро и микро метод. И хотя Давид Рикардо был сторонником теории и философии, противниками которой является большинство современных авторов о действии налогов, автор считает, что все-таки можно говорить об определенной взаимосвязи между ними. Связь эта, как говорит автор заключается в непрерывности мышления в важности действия налогов в хозяйственной системе, а также и в объеме их толкований из аспекта макро и микро анализа.